

6. Kapcsolat a halottakkal

6.1. VISSZAJÁRÓ HALOTT

*„Teste a földbe bétemetve,
de a lélek jó.”*

(Blezus Borbála, sz. 1926. Magyarfalu)

A temetést követő gyászidő eltelte után a család a veszteség miatt kialakult új helyzethez igazodva tér vissza a hétköznapiakhoz. A moldvai csángók hite szerint a gyászidő elmúlása után csak akkor tér vissza a halott lelke, ha valami zavarja a nyugalomát. A visszajáró halott jelzései nyugtalanságot keltenek a hozzátartozókban, ezért igyekeznek a lélek nyugtalanságának az okát különböző hiedelemcselekvéseken keresztül megszüntetni. A házban, vagy a padláson hallott „dörgetés”, „zergetés”, „kopogtatás” vagy „zakatolás” visszajáró halottat jelez, aki még életében eldugott holmikát keres, vagy az életében elszórt haját szedegeti össze. A lélek nyugtalanságának okát a hozzátartozók azzal szüntethetik meg, hogy másnap a házban, illetve a padláson mindent megmozgatnak, a házban összesöpöregtetnek, majd misét mondatnak a halott emlékére és ezt követően egy szomszédnak egy tál ételt adnak Isten nevében. A rendkívüli zaj hallatán a rokonok azt is újragondolják, hogy a halott kívánságainak megfelelően mindent eltemettek-e vele. A lélek számára hiányzó tárgy eljuttatásának kétféle módja ismert Pusztinában: Isten nevében adva közvetett, a sírba ásással közvetlen úton pótolják a hiányt. Klézsében és Magyarfaluban olyan eseteket is elmondtak, amikor a lélek jelzését követő napon a ház, a padlás, vagy az udvar közepén találták meg a halottnak, még az életében nem megfelelő helyre elrakott holmiját. A visszajáró, a valamit kereső halott „eléveti” a megtalált tárgyat, ami a hozzátartozók által fölvéve és tovább használva megszünteti a visszajárást. Pusztinában, Lészpeden, Lábnikban, Diószényben és Magyarfaluban többen láng formájában látták a visszajáró lelket. Az észlelt fényjelenség gyertyaláng nagyságú, kékes színű és olyan magasságban lebeg, amilyen magas volt az az ember, akinek a visszatérő lelkére gondolnak. Lészpeden a láng megjelenésével együtt tapasztalható más jelenségekről is beszéltek, és elmondták az ilyenkor szokásos tennivalókat: *„Hát csak világosság, egy kék láng, mint egy gyertya, ahogy ég sárgán, az úgy ég kéken. Így ne, a falon. Olyan szépen láttam! De, ha miejedsz, akkor többet nem látod. De én nem*

ijedtem meg, met én alig vártam, hogy meglássam. Nem tudhatom ki vót, édesanyám, vaj anyósom, vaj édesapám. Szépen le vótam ülve az ágynak a szélibe, imádkoztam, megpattant az ajtó, nem nyílt ki, csak megpattant, s akkor szépen én megláttam, hogy mejen bé a falon így szép lassacskán, s akkor megijedtem, s bément a pad alá. Elgondoltam magamba, há minek ijedtem meg, há én ezt vártam, lássam meg valamelyiket. Akkor visszajött szépen, elment ott a falon s esend vissza, megpattant az ajtó s kiment. Nem csináltam én semmit, csak keresztet vettem. Isten nébe így adunk, nemcsak mikor így meglássuk a hót lelkít, mikor jó, Isten rendel, van honnéjt valamit nyújtsak, adok. De nem ijedtem meg. Ezt láttam, valóságban láttam, nem álmodtam.” (Le./F.K/1936.). Pusztinában a láng formájában látható lélekről azt hiszik, hogy valamit keres. Diószényben és Magyarfaluban volt olyan eset, amikor egy halott férfi visszatérő lelke emberalakban volt látható, és a kezében tartotta a gyertyát. Lábnikban a láng formájában látható lélekre azt mondják, hogy kereszteletlenül, vagy öngyilkosság miatt meghalt „gonosz szellem”.

Más esetekben a visszatérő lélek az ember számára láthatatlan, de az állatok érzik a közelségét. Pusztinában a kutya vagy az ökrök nyugtalanságát azzal magyarázzák, hogy „kisértetet” látnak, öngyilkos ember lelke van a közelben. Diószényben és Magyarfaluban a láthatatlan lélek megjelenésének az általa hagyott látható jeleit tapasztalták. Ebben a két faluban Isten nevében ételt adnak, ha a lisztben három vagy négy ujjnyomhoz hasonló mélyedést találnak: „jegyet hagy, met éhes”. A lélek gyakran üzen álom útján közvetlenül a rokonoknak, vagy közvetve, mások által látott álmon keresztül, amit elmondanak a halott hozzátartozóinak. Az álmok többnyire valamilyen hiányra hívják fel a figyelmet: „éhes”, „szomjas”, „fázik” a halott. Ilyenkor Isten nevében ételt, italt, vagy ruhát adnak érte. Arra is van példa, hogy ezt többször meg kell ismételni, „sokan várják”. Pusztinában emlékeznek olyan esetre, amikor az őt sokat sirató gyermekének az édesanya álomban jelent meg: „Halltam itt egy lányecskát, mind csak ilyen ifjecskán elmaradott az édesanyjától, s annyit siratta, s az édesapja megházasodott kettedikcer. Annyira siratta az édesanyját ma es, holnap es, ma es, holnap es, annyira siratta, a szüve szakadott meg az édesanyjáén Aztán egy sógorasszonya mondta nekünk es, hogy éjen lejött álomba. Megmondta álmba a lányecskájának: »Ingemet többet ne sirass, met tudjad, melletted vagyok, de nem lehet megláss. Minden lépésedbe itt vagyok, s én tőled nem maradok el, s ne keseregj, ne sóvárogl!» Aztán a lány es megnyugodott, megértette, s többetnem siratta.” (P./M.M./1949.). Klézsében egy asszony hosszú ideig naponta halott édesanyjával álmodott, aki elmondta neki, hogy a testvérehez megy. Fél év után meghalt a halott asszony testvére is, „elvitte magával”, és ezt követően az asszony többet nem álmodott az édesanyjával.

A visszajáró halott megjelenése ijedséget okoz, ha valami nyugtalanítja a lelket, de megkönnyebbülést jelent azoknak, akik várják a találkozást: „A lélek tudja, hogy jó el? A lélek eljő, mikor érzessz, házba bémensz mikor egyedül vagy, vagy éjjel felkelsz, timén van, jó egy illat, timénillat, azt mondják, akkor hazajött a lélek.” (D./F.M./1936.). 1981-ben Benke Jánosnével beszélgettünk az élőkről és a halottakról. Életének tapasztalatait, szülőföldjének hagyományait és hitének erejét egymásba ötvözve úgy tudta elmondani gondolatait, hogy érezhető volt a természetesség, ahogy az élők és a holtak kapcsolatáról beszélt, és bennük volt a vélekedés: közöttünk, mellettünk vannak. Az 1981-ben rögzített elbeszélésében egyetlen, nagy gondolatkörben mondta el mindazt, amit a másvilágra jutott lélek és az élők kapcsolatáról fontosnak tartott: „A hót jár haza, megnéz mindent, és szépen menen vissza a temetőbe. Mire szüksége van, azt kéri. Ennivalót kér. Akkor odaadják egy másiknak, aki él, és az megköszöni, hogy: »Isten fizesse meg, Isten juttassa eleibe!«. És akkor úgy es van. Tudja, egy ember meghött a háborúba és egyszer hazagyött, a lelke hazagyött. Megmondta a feleséginek, hogy csináljon neki kis komondárt, mert erőst várják. Akkor úgy csinát az asszony. Akkor este egy vacsorát csinátak. Hazamentek, megették azt a vacsorát, de annyian vótak a hótak, hogy annak az embernek nem maradt semmi. És akkor megjelent, a feleséginek mondja: »Ilonka, csinátál vacsorát, jó vót, de még csinálj, mer nekem nem maradt, mind elvették a többiek, mer sokan vótak, és régen nem kaptak, hát mind megették.«. Az asszony csinát es megint. Visszamennek, elmennek, megint jónék, jelennek, és meg es mutatkoznak. Csak kinyílik az ajtó, de nem lát semmit, kinyílik az ajtó, akkor valaki bemenen, de vissza nem csinálódik. Semmit sem csinálnak a házbeliek ilyenkor, csak imádkojznak, ahogy kell. Vót, hogy visszagyött és hagyott valami jegyet. Úgy jó vissza, mint egy szellem. Visszajő és megjárja a házat, és tesz egy jegyet, tudják meg, hogy hazagyött. Vagy valamit letett az udvarba, vagy elvette a helibül, vagy továbbtette. Este meglátták, mikor menen vissza a temetőbe. Látták szemekivel rendesen, látták, hogy a gyertya ment elől, utána az ember. A gyertyát a hót vitte a kezeibe. Ha a háznál jelenik meg, hagy jelet maga után. Van, hogy ilyenkor csinának asztalvetést, imádkojznak, énekelnek, és azt mind fölajánlják az ő lelkiér.” (D.–Sz./B.J./1906.).

6.2. HALOTTLÁTÓ

*„Vót előbbcör, hogy látomásomba hótak vótak.
(...) Aki eljött az hitt, de sokan nem hittek.”
(Jánó Ilona, sz.1934. Lészped)*

A halottlátó a halottakkal való érintkezésre képes, rendkívüli adottságokkal rendelkező személy, akit a magyar nyelvterületen látónak, mondónak, ellátónak, tudósnak is neveznek. DIÓSZEGI Vilmos a halottlátóhoz kapcsolódó hiedelemkört a honfoglalás kori sámánhitben gyökerezteteti.⁷² CZÖVEK Judit, KELEMEN Andrászt idézve a következőket írja a halottlátó hiedelemkörének kialakulásáról: „Kelemen András (...) bebizonyította, hogy a sámánt társadalmi igény formálja. »Sámán és a sámánisztikus tevékenységet folytató gyógyító ember... magasrendű emberséget, embereszeményt valósít meg. Fogékonysága az emberi lét alapkérdései iránt nem kóros, hanem filozofikus jellegű.« Kelemen munkája során halottlátókon is végzett megfigyeléseket, abból a megfontolásból, hogy a »halottlátóhoz kapcsolódó hiedelemanyag tulajdonképpen a táltos hiedelemkörnek benne való továbbélésére mutat«. Elfogadja Vargyas feltételezését, mely szerint ősi világképünk az Anjou-korban olvadhatott össze a kereszténységgel. »E folyamat részének érzem a táltosnak halottlátóvá történő átalakulását.«⁷³ A halottlátó tudományának megszerzése a sámánválassal mutat párhuzamot⁷⁴: a kiválasztott jelölt súlyos, eszméletvesztéssel járó betegségbe esik, amikor a szabadlélek több napra elhagyja az ez idő alatt mozdulatlanul fekvő testet. Ekkor a szabadlélek, másvilági szellemekkel való találkozás során kapja meg azt a képességét, aminek révén a későbbiekben kapcsolatot tud létesíteni a másvilági erőkkel. A halottlátó testét a másvilágon tett útjai során elhagyja a szabadlelke, teste ez idő alatt eszméletlen állapotban van; a lélek visszatérését követően számol be találkozásairól, látomásként átélt tapasztalatairól.

A vizsgált moldvai falvakban, Pusztinában, Klézsében, Lábnikban emlékeznek arra, hogy valamikor a falujukban is volt halottlátó, Lészpeden pedig az 1994-ben magam is felkerestem Jánó Ilonát, akinek gyakran vannak látomásai. Pusztinában két emberöltővel ezelőtt élt egy „mondó” asszony, aki „három napig nem ébredett fel, el vót a másvilágra az elme”, majd eszmélése után beszélt a halottakról: „Mámám mondta, F.J. néni vót mondó. Odamentek, akinek hótja. Lefeküdt a néni, mondták, hogy másvilágra ment, nem szólott, semmi, hiába szólíjtották. Mondták, hogy a lelke

⁷² Diószegi 1998. 295–300.

⁷³ Czövek 1987. 18.

⁷⁴ Vö. Diószegi 1978. 29–60.

olyankor a másvilágon vót. Mikor megébredt mondta, hogy láttam az emberedet, ez kell neki, étel, vajh gúnya, mondta, és úgy hitték." (P./G.Is./1923.). Lábnikban is csak az emléke él a falubeli „ellátónak”. Lábnikból, Diószényből és Magyarfaluból Klézserre jártak, ahol az 1930-as évek végéig Almádi Mihály beszélt a halottakról. Almádi Mihály Klézse Dózsa nevű falurészében született és tizenkét esztendőskorában lett súlyos beteg. Súlyos, fájdalommal és végtagjainak megnyomorodásával járó betegsége tizenkét évig tartott. A tizenkettedik év végén hirtelen megszűnt a fájdalma, és ezzel egyidőben „látott mindent a másvilágon”. 1938-ban képességének híre eljutott a püspökig, aki arra utasította, hogy ne beszéljen a halottakkal történt találkozásairól, másvilági látomásairól. Almádi Mihály nemcsak a másvilágon tett útjainak tapasztalatairól tudott beszélni, hanem a földi valóságban tőle távol levő emberek cselekedeteit, érzéseit is ismerte. Magyarfaluból az 1919-es születésű Bácsu Mihály édesapjával járt a klézsei „ellátóhoz”, aki egy alkalommal azért nem fogadott egy embert, mert távolról is tudta: a visszautasított ember indulásakor káromkodott. Magyarfaluból a közeli Valényba is jártak halottlátóhoz, de róla már semmilyen közelebbit nem tudtak elmondani.

Jánó Ilona⁷⁵ 1934. május 23-án, családjában nyolcadik gyermekként született Lészpeden. Édesanyja kilenc éves korában meghalt, és ezt követően Jánó Ilona tizenkét évesen súlyos szívbetegséget kapott, ami miatt hatszor esett kómába. Súlyos betegségén túljutva először az őrzőangyalát láthatta meg, majd tizenhárom évesen kapta a másvilágra jutás és a halott lelkekkel való találkozás képességét. Jánó Ilonával 1994-ben lészpedi otthonában beszélgettem. Elmondta, hogy másvilági útjait ő maga elő tudja idézni, látomásainak ideje alatt a lelke kiszáll a testéből, a lélek távolléte alatt élettelené váló testét az arra ráboruló őrzőangyala óvja. A lélek csak rövid ideig lehet a testtől távol a másvilágon, és ha ez idő alatt a testét valaki megérinti, a lélek többet nem tud visszatérni a testébe: „Mejek s jövök, tudom, hogy elmentem, s vissza kell jőjek. Melyik meghal, az többet elszakad az izéje [a lelke], hogy nem jó többet vissza, kiszakad minden elizéje. Nekem sokszor tartotta az Úrjézus a lelkemet, testemet lélekbe, hogy az angyalom mikor rámbútt, az őrzőangyalom reámbútt, hogy az ő homloka az én homlokomat, hogy lélekbe tartsa az én testemet. Úgy elleszek, hogy nem szuszog az az izé, hidegen kapom visszajövölég [a testet]. Tudom, vissza kell jőjek. Mikor úgy kellett menjek el, én bekulcsoltam az ajtót, hogy ne jöjjenek senki bé, hogy ne nyúljanak héjzá a testemhez, met ha a testhez nyúlnak, akkor nem tudok testesülni meg, nem tudok közeledni héjzá. Nem lehet sokat távol, met a test mingyá (...) meghűlik. Két percert kevés

⁷⁵ L. Pozsony 1991.

szekundot.” (Le./J.I./1934.). Lelkének másvilági útjai során eljuthat a mennyországba, purgatóriumba és a pokolba.

A mennyországba eljutott lelke Istennel találkozott. Látomásában az Atya, a Fiú és a Szentlélek előtt jelenhetett meg, az apostolok mögötte álltak. Más alkalommal Szűz Mária mellett jelent meg, illetve csángó lányokkal találkozott: arra kapott biztatást, hogy visszatérését követően zárdát építsen, és térítse el szándékuktól a magzatelhajtásra készülő leányokat. (Jánó Ilona Lészpeden az 1990-es évek második felében már gyakorlati lépéseket is tett a zárda alapítására, illetve felépítésére.) Ami a földi világban még nehezen elképzelhető, abban az ő másvilágra látogató lelke már részesezhetett: magyar nyelvű misét hallgathatott.

A purgatóriumban találkozhatott a közelműltben elhunytak lelkeivel, akiknek a „*fején összecsapked a láng, ki kell a bűn égjen*”, talpaikat is láng nyaldossa, hogy szabaduljanak a bűnöktől, ha rossz úton jártak. A nagyobb bűnöktől megszabadulva a következő „*helyiségbe*” jutva már nem égető tűz, hanem csak a nyári nap perzseléséhez hasonlítható forróság van, aminek révén a kisebb bűnöktől lehet megszabadulni. A tisztító-tűzben az egyes helyeket víz választja el, amin az angyalok hajóval tudják megközelíteni a bűneiktől tisztuló lelkeket, s számukra átadják az érték Isten nevében adott dolgokat. (Gondoljunk arra az elbeszélésre, ami a negyven napos vízfordással kapcsolatban hangzott el: a tisztító-tűzben levő léleknek különösen nagy szüksége van az érte adott vízre.)

A pokolból nincs szabadulás. A legnagyobb bűnösöket a pokol legalján, a „*pokol talpán*” soha nem szűnő tűz égeti, úgy sülnek, mint hús a forró zsírban, közben az ördögök kaszákkal döfködik és forgatják azokat, akik gyilkoltak. Azoknak a leányoknak vagy asszonyoknak, akik a saját magzatukat ölték meg, mindezen kínok elviselése mellett még saját, megölt magzatukat is enniük kell. A pokol legaljának közepén szenved örökös tűzben IV. Pius pápa is, mert pápa léte erkölcstelen életet élt. A pokol aljától feljebb azok vannak, akik loptak, másét megették. Más ételének elvevői gyomrában forró mész rotyog, a tyúktolvajok hetvenhét megbűdösödött, dögölt tyúkot marcangolnak. A tojástolvajoknak sem sokkal enyhébb a büntetése: minden ellopott tojásért hetven hétig záptojást kell enniük.

Jánó Ilona lelke a másvilágon ugyanúgy látja a halottakat, ahogy eltemették. A ruhák azonban a másvilágon is elhasználnak, ezért fordulhat elő, hogy „*csórén*” járnak azok, akikért nem adnak Isten nevében ruhát, vagy amit adtak, az nem értük esett. A halottak lelkeivel találkozó Jánó Ilona azonban csak azoknak beszélt a túlvilági útjain tapasztaltokról, akik hittel élnek.

A rendkívüli képességekkel rendelkező személy mély vallásossága, hitelete a hetvenes években felkeltette a hatóságok érdeklődését: a vallási er-

kölcsöknek mindenben megfelelő élet hirdetése, az élők és holtak között betöltött kapcsolattartó szerepének nyilvánossága miatt a rendőrség egyre gyakrabban zaklatta, nem sok választotta el a bebörtönzéstől. Zárda építésére vonatkozó küldetését csak az 1989-es eseményeket követő változások után kezdhetette teljesíteni. Szegényes, földi javakat szinte nélkülöző életkörülményei ellenére nem mondott le arról, hogy a lelket keresztény erkölcsök szerint nevelő és nemesítő zárdát hozzon létre. Amikor „látomásba megy”, találkozik a túlvilágiakkal, de találkozásairól keveseknek beszél: sok a hitetlen.

A moldvai csángók archaikus kultúrája, magyar anyanyelve az évszázadokon át tartó egyházi és politikai elnyomás ellenére azért maradhatott meg, mert ragaszkodtak katolikus hitükhöz és hagyományaikhoz. A faluközösségeikben kialakult hagyományos szokásrendjük mindennapi életüket, hétköznapijait és ünnepeiket, örömeiket és gyászukat foglalja keretbe. A közösségi szokásrend a különböző élethelyzetekre olyan viselkedési mintákat ad, ami szülőről gyermekekre öröklődve hagyományozódik. A közösség tagja így az alapvető erkölcsi normákat betartva, bármilyen helyzetbe is kerüljön, sohasem marad egyedül.